De Hege Wier bij Sexbierum

G.J. de Langen, P.N. Noomen, 1996

De Hege Wier bij Sexbierum. In G. J. de Langen, J. A. Mol, P. N. Noomen, & L. Oldersma (editors), *Verborgen verleden belicht. Introductie tot het historische en archeologische archief van Friesland (Hoofdstuk 9,* blz. 46-49).
Provincie Friesland, Stichting RAAP, Fryske Akademy en Ryksargyf.

9 *De Hege Wier bij Sexbierum*

Van hout naar steen

Ten noordoosten van Sexbierum bevindt zich dichtbij de Hoarnestreek en de Ottemaleane een zeer duidelijke verhoging. De verhoging, of liever de bult, is alles wat er zo op het eerste oog nog rest van een verhoogd staande stins met de bijbehorende bebouwing. Het had in 1951 een haar gescheeld of de stinswier had niet meer bestaan. In dat jaar vroeg de kerkvoogdij van de Nederlands-Hervormde kerk van Sexbierum, toentertijd de eigenares van de wier, namelijk toestemming de wier te mogen afgraven (>archeologisch archiefonderzoek). Het lag in de bedoeling om de kloostermoppen die zich in de wier zouden bevinden, te gebruiken bij de restauratie van de kerk te Minnertsga. De reeds verleende toestemming werd schielijk ingetrokken toen bleek dat het hier één van de laatste stinswieren in Friesland betrof. De wier staat als monument op de >Archeologische Monumentenkaart van Friesland. Hij ligt tegenwoordig binnen een terrein dat als grasland voor schapen in gebruik is. Helaas moet worden geconstateerd dat de wier aan de top te lijden heeft door een combinatie van weersinvloeden en vertrapping door schapen.

Ligging en vorm

De bewoning op de terpen van Sexbierum en het aangrenzende Pietersbierum, die qua ouderdom te vergelijken zijn met de terpenreeks Tzummarum-Minnertsga, gaat terug tot in de vroege middeleeuwen. De terpenreeks Oosterbierum-Firdgum is iets jonger, want iets noordelijker gelegen, maar toch ook nog vroeg-middeleeuws. De terpen liggen op kwelderwallen die door middeleeuwse afzettinger bijna één geheel vormen, zowel met elkaar als me de afzettingen ter plaatse van de Hoarnestreek, di iets noordelijker ligt. De bewoning aan de Hoarnestreek nam, zo mag worden verondersteld eerst een aanvang in de vol-middeleeuwse period mogelijk in de 10de-11de eeuw. De eerste bewoning ter plaatse van de Hege Wier zou uit die tijd kunnen dateren. Waarschijnlijker is echter dat de bewoning iets later in de tijd, bijvoorbeeld in de 12de eeuw is aangevangen.
De wier heeft de vorm van een afgeplatte en sterk afgeronde pyramide (>visuele inspectie). De top heeft een oppervlakte van 25 m2 en bevindt zich op ruim 6 meter boven NAP dat wil zeggen ongeveer 5 meter boven het omliggende maaiveld (>hoogtemeting). In een boring op de wier zelf, werd tot 0,70 meter beneden de top een met pui vermengde laag aangeboord. Dit ging over in een vrij schoon zavelig, vondstloos ophogingspakket, dat tot circa 5,30 beneden de top gevolgd kon worden (>booronderzoek).

Booronderzoek, weerstandsmetingen en magnetisch onderzoek

Op het terrein rondom de stinswier is een oppervlakte->weerstandsmeting uitgevoerd. De stinswi zelf is niet gemeten, omdat dit niet zinvol is. Doo de grote hoogteverschillen, zouden eerder uitdro-

gingsverschijnselen dan eventuele resten van de stinstoren gemeten worden. Op de grijswaardenkaart is ten noorden en ten oosten van de wier een duidelijke rechtgebogen baan van lagere weerstandswaarden te zien. Dit kan erop duiden dat er een rechthoekige gracht om de stinswier gelopen heeft, om precies te zijn op een afstand van ongeveer 12 meter van de huidige voet. In het westen en in het zuiden bevinden zich momenteel sloten. De grijswaardenkaart geeft aan dat in ieder geval de zuidelijke sloot ooit aanzienlijk breder is geweest. Beide sloten kunnen dus worden geïdentificeerd als de restanten van de gracht. Ten oosten van de wier werd door middel van een boorraai (>booronderzoek) informatie verkregen over breedte, diepte en vulling van de gracht. In boring 2 werd een 0,90 meter dik antropogeen beïnvloed pakket met wat baksteengruis aangeboord. In boring 3 bleek dit pakket dikker te zijn en rijker aan puinresten. In boring 4 bleek de grachtvulling zavelig, vrij schoon en beduidend dikker. Hieronder bleek een fraai gelaagde, sterk humeuze en slikkige laag te liggen. Deze laag kon verder worden vervolgd in de boringen 5, 6 en 7. Vanaf boring 8 werd deze laag niet meer aangeboord. De hierboven liggende schonere, gelaagde en lichtgekleurde spoorvulling liep wel door tot in boring 8. In boring 7 lag op de spoorvulling een met baksteenpuin vermengd pakket. In boring 9 kan de spoorvulling nog verondersteld worden, in boring 10 ontbreekt zij echter volledig. Hier ligt de bouwvoor direct op de natuurlijke ondergrond. Door middel van een proefboring ten noorden van de wier kon worden vastgesteld dat de gracht daar een overeenkomstige diepte en vulling bezit.

Op het noordwestelijk van de stinswier gelegen perceel zijn eveneens archeologisch waardevolle lagen aangeboord, die mogelijk te relateren zijn aan een middeleeuwse boerderijplaats, in kwestie het voorterrein bij de stinswier. Het betreft een duidelijk gelaagd bewoningspakket, dat in de top baksteenpuin bevat. De diepere niveau's zijn vrij van puin maar bevatten daarentegen veel houtskool en brokken verbrande klei. Boringen geven aan dat hier ook sloten hebben gelopen. Deze stonden in contact met de gracht, zoals de weerstandsmeting lijkt aan te geven.

In een aantal boringen op het voormalige bijterrein werd veel verbrand materiaal aangetroffen. Het gaat hier om een laag gebakken klei die begint op 30 centimeter onder het maaiveld en doorloopt tot een diepte van 50 à 70 centimeter onder het maaiveld. In combinatie met de gebakken kleilaag komt veel houtskool voor.

Omdat >magnetisch onderzoek bij uitstek geschikt is om verhit en verbrand materiaal op te sporen, werd het bijterrein over een oppervlak van 30 bij 28 meter met de magnetometer onderzocht. In het midden van de grijswaardenkaart is een duidelijke rechthoekige structuur zichtbaar. Het gaat hoogstwaarschijnlijk om een boerderij of schuur die door brand verwoest is.

De akker noordoostelijk van de stinswier is van noordoost naar zuidwest in raaien om de 5 meter belopen (>veldkartering). De hierbij aangetroffen

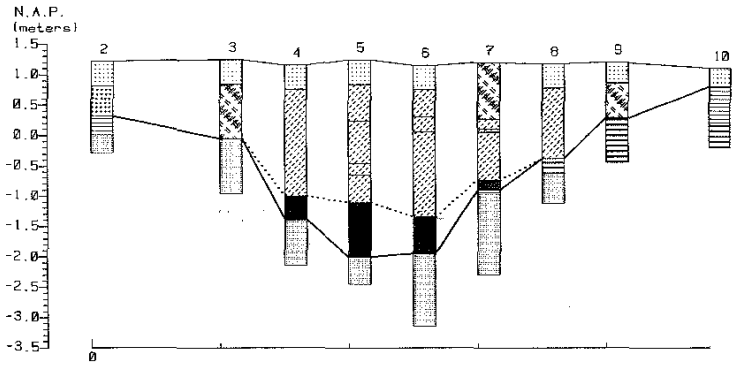

Legenda:

- Bouwvoor
- Antropogeen beïnvloede lagen
- Grachtvulling: puindragende lagen
- Grachtvulling, geen puinmenging
- Grachtvulling: sterk humeus, slikkig en fijn gelaagd
- Kwelderafzettingen
- Wadafzettingen

Vereenvoudigd boorprofiel over de gracht rond de stinswier. Stichting RAAP

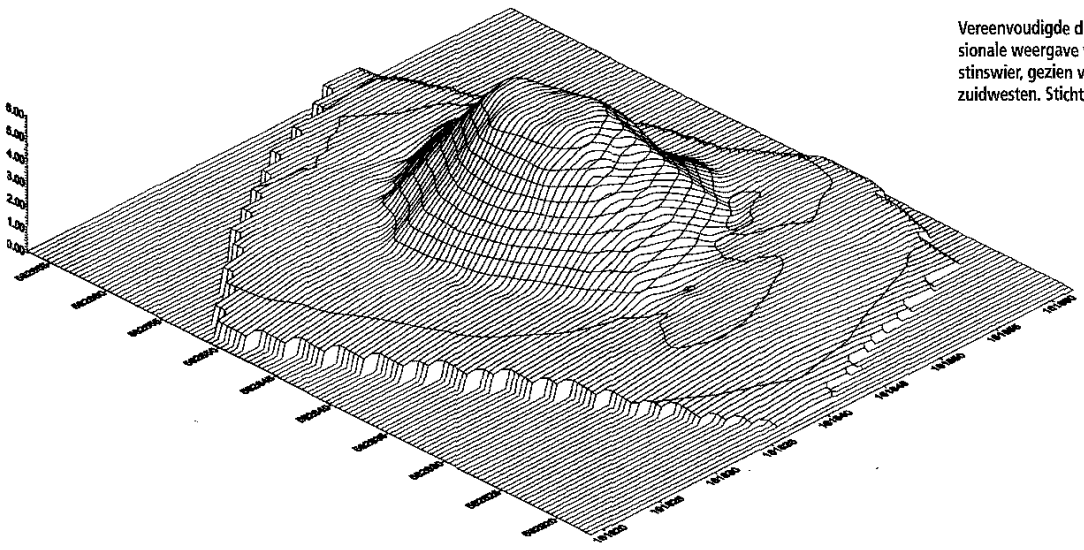

Vereenvoudigde drie-dimensionale weergave van de stinswier, gezien vanuit het zuidwesten. Stichting RAAP

vondsten zijn individueel ingemeten. Het betreft over het algemeen vol- en laat-middeleeuws aardewerk, waaronder Pingsdorf-scherven en kogelpotfragmenten. **GJdL**

De historische naam: Goslinga

Uit de >reconstructie van de bezitsverhoudingen in Sexbierum in 1511 en 1546 blijkt dat het terrein van de Hege Wier ook toen al eigendom was de kerk van Sexbierum. Op het terrein, dat in 1546 als Goslingaland wordt aangeduid, bevond zich in deze jaren al geen bebouwing meer. Het behoorde in 1511, en ook in later eeuwen nog bij Feyckemasate, een boerderij van de kerk van Sexbierum, waarvan de huisplaats in 1546 en ook in 1718 nog aan de zeezijde van de Hoarnestreek lag.[1] Ook Feyckemasate zou uiteindelijk verdwijnen: blijkens de >OAT en het >kadastrale minuutplan waren in 1832 zowel het land van Feyckemasate als het Goslingaland met de Hege Wier nog wel eigendom van de kerk, maar was de boerderij ten noorden van de Hoarnestreek inmiddels afgebroken; het land was bij andere boerderijen in gebruik. De stinswier lag dus op kerkeland: hoe valt dat te verklaren? Uit oude kaarten en registers blijkt, dat in Oosterbierum, Sexbierum, Pietersbierum en Wynaldum in de late middeleeuwen vele stinswieren lagen. De stinzen zelf waren overigens toen reeds afgebroken. Deze stinswieren hadden vaak een strategische ligging: bij de toegangswegen en opvaarten naar de dorpen, aan belangrijke doorgaande vaarten en wegen en op plaatsen waar dijken bij elkaar kwamen. Veel van deze wieren waren in 1511, samen met de sates waarvan ze deel uitmaakten, eigendom van de plaatselijke hoofdelingenfamilies. De familie Liauckema had bijvoorbeeld door een gelukkige huwelijkspolitiek in de 15de, en waarschijnlijk ook al in de 14de eeuw, vier stinswieren en nog drie stinzen, waarbij geen wier wordt genoemd, weten te verwerven. Als adellijke woonplaatsen waren deze stinzen en stinswieren overbodig geworden, omdat de Liauckema's in Sexbierum een sterk slot hadden dat voldoende bescherming gaf. De boerderijen bij de stinzen en de stinswieren werden in 1511 en later dan ook aan boeren verpacht. Ook voor het goed dat ten zuiden aan de Hege Wier grensde, Ottemasate, waarbij ook een stinswier lag, was dit bijvoorbeeld het geval.[2] Op grond van zulke gegevens en van wat we weten over de geschiedenis van andere Friese stinswieren, kunnen we veronderstellen dat op de Sexbierumer wier de stins stond van een adellijke familie (misschien Goslinga of Feyckema geheten). Toen deze familie in mannelijke lijn uitstierf en de goederen aan een andere familie vererfden, kan de stins overbodig geworden en de wier met het bijbehorende land aan de kerk geschonken zijn. Van de reeds genoemde familie Liauckema zijn nogal wat van dergelijke schenkingen aan de kerk bekend, zowel uit de 14e eeuw als uit later tijd.[3]

Helemaal uitgesloten is het trouwens niet dat de stins op de Hege Wier ook ná de schenking aan de kerk van Sexbierum nog enige tijd als militair steunpunt heeft gefunctioneerd. De feitelijke zeggenschap over de parochiekerk van Sexbierum en over

1. PKAF I; Noomen 1994b, 101, 167
2. Noomen 1994b, 168
3. Noomen 1994b, 121, 132

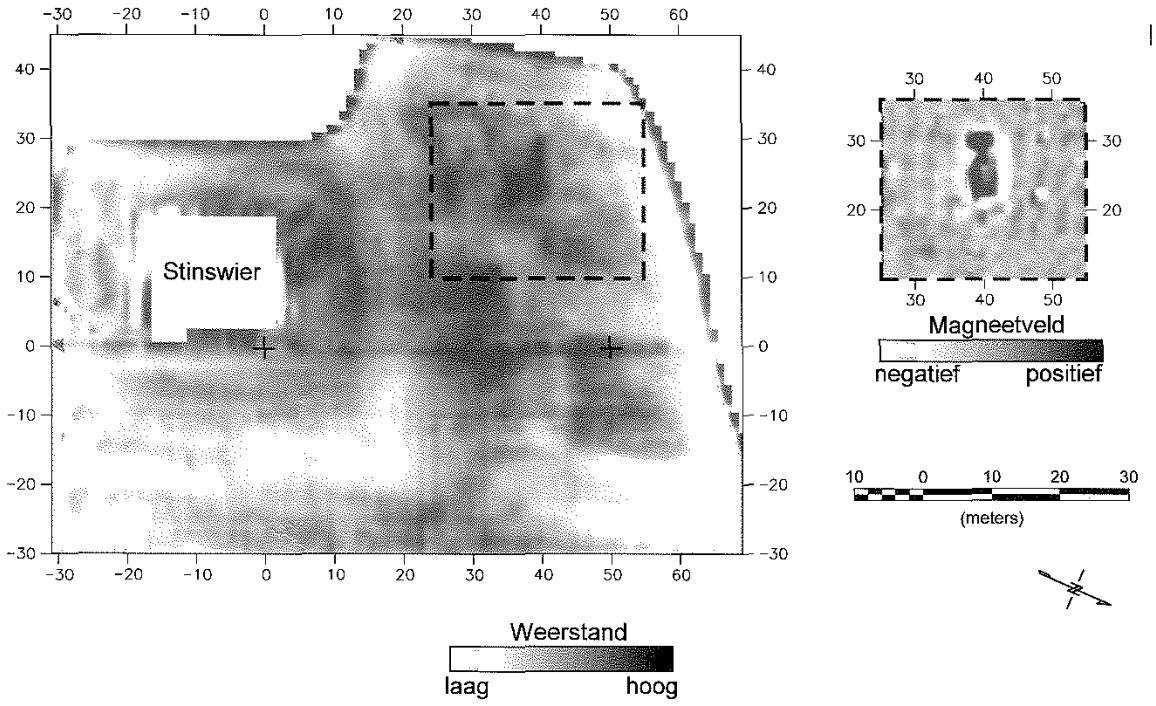

Bewerkte grijswaardenkaart van de oppervlakte-weerstandsmeting rond de stinswier (links), alsmede de bewerkte resultaten van magnetisch onderzoek ten noorden van de wier (rechts). Stichting RAAP

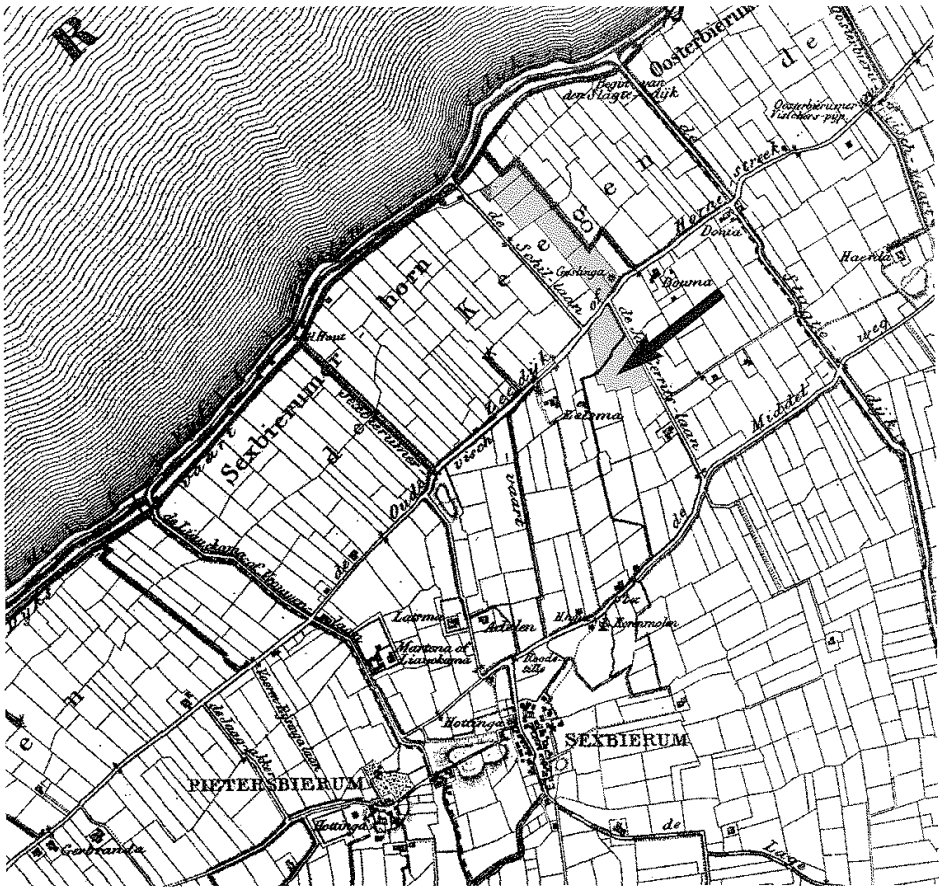

Eigendomsreconstructie van Feyckema sate 1700/1640, met de plaats van de stinswier

de daarbij behorende goederen behoorde in de 14de, 15de en 16de eeuw namelijk aan de Liauckema's en aan de met deze familie nauw verbonden abdij Lidlum bij Oosterbierum. Bekend is dat deze hoofdelingen samen met de Lidlumer monniken vaak conflicten hadden met naburige hoofdelingen en kloosters.[1] In dergelijke vetes was de beheersing van een strategisch gelegen versterking als de Hege Wier, bij één van de toegangswegen naar het dorp Sexbierum, van groot belang.

PNN

1. Wumkes 1929, 46, 51, 57, 59.